

Тамара Н. Јаневска¹
Крађујевац

ПОЈМОВНА МЕТАФОРА И НАСТАВА ВОКАБУЛАРА СТРАНОГ ЈЕЗИКА: ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊИХ ИСТРАЖИВАЊА²

У раду истражујемо у којој мери и на који начин је у досадашњим истраживањима обрађена тема могућности примене појмовне метафоре у настави енглеског језика као страног, те је наш рад прегледног карактера. Како је анализа прикупљених радова у највећој мери утврдила повезаност појмовне метафоре и процеса усвајања лексике енглеског језика, преглед примене појмовне метафоре сужавамо на њен допринос настави вокабулара. Настојимо да у што већој мери обухватимо радове који се дотичу дате теме и укажемо на начине на које се појмовна метафора може уврстити у наставни процес. Приказани резултати пређашњих истраживања могу послужити као подстрек за унапређење будуће наставне праксе будући да су досадашња истраживања доказала да обрада метафорички употребљеног вокабулара доводи до општег побољшања комуникативне компетенције и језичке продукције.

Кључне речи: појмовна метафора, настава страног језика, вокабулар, метафоричко размишљање, индуктивни приступ

1. Увод

Полазећи од значаја метафоре као основног механизма мишљења, многи лингвисти су своја истраживања посветили појмовној метафори, анализирајући је у оквиру појединачних радова, монографија и докторских дисертација. Постоји, дакле, обимна литература која се бави овом темом. Сазнања до којих се у њима дошло подстакла су истраживаче да оду корак даље и истраже могућност њене примене у настави. Наш рад представља преглед постојећих истраживања која се баве предностима употребе појмовне метафоре у настави енглеског као страног језика.

Приликом прикупљања грађе, учили смо да је број радова посвећених примени појмовне метафоре у настави знатно мањи од оних који се баве анализом конкретних појмовних метафора, на основу чега се може закључити да недостају истраживања поменутих проблематике. Предњаче радови који појмовну метафору повезују са усвајањем вокабулара, због чега смо се одлучили за преглед датог односа. Према нашим сазнањима, досадашња интересовања посвећена овом питању у домаћој литератури свде се понајвише на радове Биљане Радић Бојанић у којима ауторка испитује општи значај метафоре као једног од метода учења вокабулара, као и усвајање метафоричких израза из одређених домена (нпр. временских прилика или метафора животињског порекла). Попут Радић Бојанић, овим проблемом се такође бавила и Светлана Тодоровић анализирајући

1 tamara.janevska@filum.kg.ac.rs

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178014: *Динамика структуре савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

употребу појмовне метафоре у усвајању новинске лексике на средњошколском нивоу. Кључна питања у поменутиим радовима тичу се начина разумевања метафоре код говорника страног језика и погодностима индуктивног приступа као вида подучавања вокабулара на енглеском језику. Резултати досадашњих истраживања у овој области несумњиво су потврдили корисност употребе метафоре у наставном процесу сугеришући да она може наћи своју примену и у осталим сегментима наставе (усвајање предлога, чланова, времена, модала и слично), односно њен допринос настави превазилази оквире вокабулара.

У раду најпре полазимо од основних поставки везаних за саму теорију појмовне метафоре, затим издвајамо теоријске оквири, то јест запажања о повезаности појмовне метафоре и усвајања вокабулара на које се позивају аутори радова које смо прикупили. Напослетку дајемо преглед резултата истраживања анализираних радова и издвајамо импликације за будућу наставну праксу.

2. Теорија појмовне метафоре

Студије из области когнитивне лингвистике допринеле су новом тумачењу метафоре на основу којег она представља посебан вид менталног мапирања који прожима човеково целокупно искуство (Гибс 1996: 309). Под тим се подразумева начин на који човек размишља, обавља свакодневне активности, односи се према другим људима, перципира свет и слично. Дакле, будући да је уткана у нашу свакодневицу, метафора важи за један од основних механизма мишљења (Тривић 2017: 229).

Када говоримо о појмовној метафори, студија Лејкофа и Џонсона (1980) издваја се као незаобилазна основа од које полазе готово сви истраживачи чија је пажња усмерена ка овом појму (попут Тривић 2017: 230; Манојловић 2017: 217; Радић Бојанић 2011: 264 и других). На значај њене употребе указује и Гибс (1996: 311) истичући да она проистиче из тежње да опишемо искуства која је тешко појмити. Присутна је на релацији двају појмова, а изражена језичким средствима (енгл. *Metaphorical linguistic expressions*) која повезују непознат, апстрактни појам са оним што нам је искуствено ближе, непосредно доживљено па самим тим конкретно. Стога се у теорији појмовне метафоре говори о *изворном* домену (енгл. *source domain*) путем којег се дефинише непознат појам и *циљном* домену (енгл. *target domain*), којег настојимо да опишемо. Први означава конкретне појмове а други апстрактне. Њихово повезивање, односно мапирање (енгл. *mapping*), мотивише утеловљено искуство (енгл. *embodiment*) које помаже људима да „се ухвате у коштац са новим појавама, стварима или догађајима” (Радић Бојанић 2010: 335). Резултат пресликавања јесте ново значење или прецизније одређење односа између различитих значења неке речи услед чега су поједини аутори (Свитсер 1990; Ејчисон 2003; Лејкоф 1987) увидели везу између полисемије и појмовне метафоре (*ibid*: 337). Њихова веза огледа се у начину повезивања полисемних речи, најчешће на основу сличности у функцији и облику – што говори у прилог томе да нова значења не настају произвољно, док повезивање домена одређене појмовне метафоре такође почива на структурној сличности појмовних елемената тих домена (Штрбац 2018: 22–23). Метафора, дакле, према постулатима когнитивне лингвистике, важи за неизбежан процес мишљења и поимања стварности који се одвија непрестано (Кевечеш 2010: x; Лејкоф и Џонсон 1980: 4) због чега се још увек јавља као актуелан предмет истраживања.

3. Појмовна метафора и настава страног језика

Пошто је установљен општи значај појмовне метафоре као когнитивног инструмента, при чему се она посматра првенствено као ствар мишљења и деловања (Кликовац 2000: 34), почео се испитивати њен могући допринос настави страних језика. Тај потенцијал, према речима Радић Бојанић (2011: 305; 2012: 267; 2013: 135), уочила је најпре Лазар (1996) која, ослањајући се на став да пренесена значења представљају битан сегмент лексикона изворних говорника, појмовну метафору види као вештину коју треба развити и код ученика страних језика. Тодоровић (2017: 173–174) наводи и друге ауторе поред Лазар који су своја истраживања засновали на примени појмовне метафоре у настави. Међу њима издваја: Александар (1983), Хеч и Браун (1995), Литлмор (2001a), Кевечеш (2002) и Мекленан (1990). Сви поменути аутори сложни су у ставу да треба првенствено повећати свест ученика о постојању појмовних метафора а потом радити на развијању метафоричких компетенција.

Настали махом из резултата истраживања које су спровели Кевечеш (ibid: 174) и Литлмор, теоријски оквири присутни у радовима које смо овом приликом разматрали упућују на закључак да је примена појмовне метафоре понајвише допринела усвајању вокабулара страног језика. Разлози су, сматра Радић Бојанић (2010: 340), следећи:

Оно што је значајно и код лексичких и код метафоричких скупова јесте систематизација јединица вокабулара и увођење смислених мрежа односа које ученицима помажу да огромну количину нових речи и значења која треба да савладају у страном језику сместе у неки оквир који указује на структуру сличну структури менталног лексикона говорника матерњег језика.

Потврду хипотезе о унапређењу вокабулара ослањањем на појмовну метафору даје Тодоровић (2017) у раду *Употреба појмовне метафоре у усвајању новинске лексике у настави енглеског језика*. Ауторка (2017: 174) се позива на Кевечеша, чији су резултати показали да, у поређењу са пуком меморизацијом лексичких јединица, овај начин поспешује усвајање вокабулара за 25%. У радовима Радић Бојанић (2012: 267; 2011: 266; 2013: 752) често наилазимо на тврдњу да увођење метафора у наставни процес доводи до општег побољшања комуникативне компетенције и језичке продукције, на основу чега можемо закључити да она јесте заиста један од адекватних видова подучавања страног језика уопште. Слична запажања износи и Холм чија је анализа показала да повезивање метафоре и наставне праксе доводи до бољих резултата, поготово уколико се изрази и речи обрађују у оквиру истог метафоричког поља, дакле уколико су јединице вокабулара систематизоване (Радић Бојанић 2012: 267).

Како између изворног говорника и говорника којима је циљни језик страни постоји очигледна разлика у метафоричкој компетенцији јавила се потреба за изналажењем адекватних начина на које је тај недостатак могуће надокнадити. У покушају да понуде решење овог проблема, Литлмор и Лоу уводе термин *метафоричко размишљање* (енгл. *figurative thinking*), које подразумева посматрање непознате фразе као јединице са могућим пренесеним значењем, те, не би ли га одгонетнули, ученици постављају низ питања којим би пронашли везу између двају појмова због чега су за овај приступ у употреби и термини

аналићички или исћићивачки *присћућ* (ibid: 266). Питања о физичком изгледу, функцији и положају одрећеног предмета, пише Радић Бојанић (2012: 709; 2013: 136), односе се на основно значење речи на основу којег говорници чији циљни језик није матерњи могу да наслуте пренесена значења. Стога у наредном поглављу, на примеру пар прикупљених радова, приказујемо како су метафоричко размишљање и аналитички приступ примењени у истраживањима која се дотичу ове теме.

4. Примена појмовне метафоре у настави вокабулара

Преглед прикупљених радова истраживача који су анализирали дато поље указује на то да су се служили сазнањима наведеним у претходном поглављу, пре свега методолошким поступком којег налазимо код Литлмор. Наведени поступак односи се на различите приступе који се примењују у подучавању лексике у оквиру две групе студената – *експерименталне* (енгл. *experimental group*) и *контролне* (енгл. *control group*) групе. Наиме, поделе су извршене како би се утврдило да ли је, и у којој мери, студентима неопходно предочити теорију појмовне метафоре на експлицитан начин како би могли да се служе њоме и уче је у језику – као што сматра Кевечеш (Тодоровић 2017: 174). У складу с тим, група којој је пружен увид у теорију појмовне метафоре, при чему су им објашњени основни принципи и појмови, назива се експерименталном, док је група у којој то није случај, већ се метафоре анализирају у контексту, дакле, ослањањем на индукцију и дедукцију, назива се контролном групом. Дагу поделу налазимо у свим радовима на којим смо базирали приказ. У виду илустрације у наставку рада наводимо неке од научних радова.

У жељи да испита адекватност примене поменутог методолошког поступка, у раду *Animal Metaphors in EFL Vocabulary Acquisition* Радић Бојанић (2011) испитује начин разумевања и примене метафорички употребљених имена животињског порекла код студената прве године факултета на одсеку Енглески језик и књижевност. Пратећи поставке индуктивног приступа ауторка уводи два типа задатака и износи запажања проистекла из њих. У првом задатку су студенти потпуно самостални при изради вежбања (енгл. *unguided practice*), то јест, у овом конкретном примеру, од њих се тражило да понуђени текст сами попуне адекватним именима животиња након чега је уследила дискусија о тачним одговорима. Други задатак подразумевао је помоћ професора (енгл. *guided practice*) која се огледала у понуди могућих одговора чија метафоричка значења је најпре требало размотрити а потом их убацити у одговарајуће реченице. Резултати вежбања показали су да у случају самосталног рада студената, иако углавном долази до формирања нетачних одговора, студенти показују извешан степен разумевања основних постулата метафоричког начина размишљања тиме што су у стању да самостално примењују аналитички приступ. Са друге стране, онда када им се дају извесне инструкције пре самог вежбања, као што то ауторка чини нудећи решења задатка, успех је готово загарантован.

Исти приступ проналазимо и у ауторкином раду под називом *Појмовна метафора као метод учења вокабулара страног језика* (2011) у коме се на примеру појмовних метафора ОРГАНИЗАЦИЈА ЈЕ МАШИНА и ЧОВЕК ЈЕ МАШИНА приказују неке од вежи којим се подстиче метафоричко размишљање. У првом вежбању, као што је то случај са претходним радом, студенти се ослањају на индукцију и самостално решавају задатак попуњавајући празнине у тексту

адекватним речима из домена МАШИНА, након чега следи провера одговора, а затим се студенти полако уводе у разговор о метафори ОРГАНИЗАЦИЈА ЈЕ МАШИНА. Овакав приступ показао се продуктивним јер на овај начин долази до већег степена препознавања, самим тим и разумевања, метафорички употребљеног вокабулара, у шта се ауторка могла уверити и на основу наредног вежбања у коме се од студената захтевало да повежу сет реченица са одговарајућим дефиницима из метафоричког поља ЧОВЕК ЈЕ МАШИНА.

Још један у низу радова у којима Радић Бојанић примењује аналитички приступ и подстиче метафоричко размишљање у настави вокабулара јесте *Усвајање метафоричких израза из домена временских прилика* (2012). Као илустрацију примене појмовне метафоре ЉУДСКО РАСПОЛОЖЕЊЕ / ПОНАШАЊЕ СУ ВРЕМЕНСКЕ ПРИЛИКЕ ауторка (ibid: 271) уводи вежбање у коме је неопходно распоредити придеве о временским приликама у оквиру дијалога о одмору и друго у којем студенти постављају једни другима питања служећи се лексичким и метафоричким јединицама са тог часа. Поменуто истраживање ауторке такође је значајно будући да пружа додатну информацију о битном фактору који утиче на сам процес усвајања вокабулара и метафоричких израза, а то је време. Заправо, у случају овде описаног рада, као и у претходно поменутом раду, излагање студената појмовним метафорама обавља се у оквиру једног или неколико часова, дакле инпут није вишемесечни. На основу радова који су засновани на кратком излагању метафори, Радић Бојанић (2012: 274; 2011: 272–273) уочава да у оваквим ситуацијама долази до свесног и намерног коришћења неких од метафоричких израза научених на том часу. Ауторка (2012: 274) такође износи хипотезу да се тек након вишемесечног излагања могу очекивати трајнији резултати, што се показало као тачно у њеном наредном раду *Internalization and production of metaphorical expressions with EFL students* (2013). Наведено истраживање приказује запажања настала као резултат једногодишњег излагања о појмовној метафори у оквиру наставе вокабулара. У виду илустрације, контрастирају се резултати у току првог и четвртог месеца излагања метафорички употребљеном вокабулару, при чему се током тих месеци радило на два различита метафорама (ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ – током првог месеца и ЉУДСКИ ОДНОСИ СУ ЗГРАДЕ – током четвртог месеца). Запажања из четвртог месеца указала су на чињеницу да уколико се овај приступ уврсти у наставни процес студенти јесу у стању да спонтано користе метафоричке изразе и вокабулар, чак и онај везан за метафору коју су обрађивали током првог месеца, што говори у прилогу чињеници да метафоричко размишљање оставља све дубљи траг након извесног временског периода (ibid: 143).

Иако своје истраживање такође посвећује провери ефикасности употребе појмовне метафоре у настави вокабулара, Тодоровић (2017) га ограничава на испитивање усвајања новинске лексике на средњошколском нивоу. Упоредујући резултате теста, ауторка износи запажање да је ретенција вокабулара из датог лексичког поља већа у оквиру експерименталне групе ученика. Постепено повећање метафоричке компетенције ауторка постиже тако што ученике упознаје са основним терминима везаним за појмовну метафору и даје листу просторних појмовних метафора које се обрађују. Затим следи вежбање у којем нуди примере реченица, истиче метафорички израз који се у њима јавља, као и изворне и циљне домene на које ученици треба да обратe пажњу, а потом те реченице сместе у одговарајућу коверту са називима предочених појмовних метафора. Инструкције су, како ауторка (2017: 176) каже, од пресудног значаја

у првој фази када се ученици по први пут сусрећу са метафором. Након што стекну нова сазнања, они се путем индуктивног приступа самостално упуштају у разматрање новинске лексике, при чему сами уочавају изворне и циљне домене и наслућују значење нових речи и израза, а самим тим у стању су да их опишу сопственим речима. Уколико се ученицима прикаже начин на који појмовна метафора функционише, то јест истакну се циљни, изворни домен и језички изрази који их повезују, а потом се исти термини предоче ученицима одговарајућим примерима за сваку појмовну метафору која се обрађује, њихова способност идентификовања и разумевања метафорички употребљених израза расте.

5. Импликације за будућу наставну праксу

На основу прегледа радова могуће је изнети неколико смерница за будућу наставну праксу када је у питању настава вокабулара. Наиме, како би дошло до интернализације вокабулара и метафоричких израза и њиховог спонтаног коришћења на рецептивном и продуктивном нивоу, најпре је неопходно излагање појмовној метафори траје дужи временски период. У противном, судећи по резултатима досадашњих истраживања, већи део лексике не улази у активни вокабулар студента.

Ауторке су такође сложне у ставу да обнављање материје кроз више различитих типова вежбања и његово везивање за сопствене емоције и ставове поспешује усвајање. Управо због тога у великом броју радова наилазимо на задатке путем којих вокабулар добија личну димензију. Такви су задаци у којима студенти постављају једни другима питања служећи се покривеним вокабуларом. Још један од занимљивих начина приближавања појмовне метафоре студентима јесте путем графикона, како то чини Тодоровић (2017) у свом раду, било да се ради о цртању графикона на задат текст или о опису понуђеног графикона. Дата активност може послужити као средство којим ће се постићи појашњење метафоричких израза и побољшати њихово разумевање на дубљем нивоу.

Такође сматрамо оправданим ставове аутора да студентима најпре треба дати шансу да сами протумаче метафорички употребљен вокабулар ослањајући се на своје животно искуство и језичко знање, јер се на тај начин врши већи когнитивни напор. Интервенцију наставника, са друге стране, ауторке препоручују искључиво онда када је значење речи студентима потпуно непознато или колокацијски условљено. Услед самог устројства људског појмовног система који је, наводи Радић Бојанић (2011: 268), немогуће испитати путем тестирања или бодовања, у радовима се показало да је адекватни начин испитивања исправности хипотезе да примена појмовне метафоре позитивно утиче на усвајање вокабулара путем натуралистичког приступа (енгл. *naturalistic inquiry*). Односно, потребно је водити дневник о запажањима до којих истраживач долази посматрањем.

6. Закључак

Уколико сагледамо листу радова које смо овом приликом прикупили, уочавамо да су истраживања овог типа новијег датума, што сугерише да се свест о предностима практичне примене појмовне метафоре полако буди међу истраживачима и наставницима. Овакав приступ настави вокабулара, као што и

саме ауторке напомињу, не треба схватити као замену постојећих приступа, већ као начин да се они употпуне ради постизања што бољих резултата.

Ипак, приметили смо да примена овог приступа подразумева нешто веће ангажовање предавача, нарочито због тога што је искуство ауторки показало да у уџбеницима често недостаје метафорички инпут, те га је потребно интегрисати у наставно градиво и тематски га прилагодити вокабулару дате наставне јединице.

Као што смо претходно истакли, до сада је примена појмовне метафоре углавном била предмет истраживања чији је фокус на вокабулару, нешто ређе правопису (Ђорђевић 2014), или се разматрала њена повезаност са превођењем (Радић Бојанић 2013) и матерњим језиком (Радић Бојанић 2012). Ипак, будући да је пракса у овим случајевима потврдила значај њене употребе, сматрамо да је могућност њене практичне примене, како и саме ауторке сугеришу, потребно подробније испитативан домена лексике у оквиру будућих истраживања.

Литература

- Гибс 1996: Raymond W. Gibbs, Why many concepts are metaphorical, *Cognition* 61, 309–319.
- Ђорђевић 2014: Ивана Ђорђевић, Могућност примене појмовних метафора (когнитивног приступа) за унапређивање наставе правописа, *Истраживања у педагозији IV*, бр. 1, 130–143.
- Кевечеш 2010: Zoltán Kövecses, *Metaphor: A Practical Introduction*, Second Edition, Oxford: Oxford University Press.
- Кликовац 2000: Душка Кликовац, *Семантика предлога*, Београд: Филолошки факултет.
- Лејкоф, Џонсон 1980: George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Манојловић 2017: Nina Manojlović, Metaforička konceptualizacija ciljnog domena vreme, u B. Mišić Ilić, V. Lopičić (ur.), *Jezik, književnost, vreme: Jezička istraživanja*, Niš: Filozofski fakultet, 217–227.
- Радић Бојанић 2010: Biljana Radić Bojanić, Neki aspekti primene pojmovne metafore u nastavi jezika, u V. Ružić, D. Marinković, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XXXV/2*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 335–346.
- Радић Бојанић 2011: Биљана Радић Бојанић, Појмовна метафора као метод учења вокабулара страног језика, у Б. Перић Пркосовачки (ур.), *Педагошка стварност: часопис за школска и културно-просветна истраживања LVII*, бр. 3–4, Нови Сад: Филозофски факултет, 264–274.
- Радић Бојанић 2011: Biljana Radić Bojanić, Animal Metaphors in EFL Vocabulary Acquisition, u I. Đurić Paunović, M. Marković (ur.), *English Language and Anglophone Literatures Today (ELALT)*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 305–312.
- Радић Бојанић 2012: Биљана Радић Бојанић, Усвајање метафоричких израза из домена временских прилика, у М. Лончар-Вујновић (ур.), *Зборник радова Филозофског факултета*, бр. 42/1, Приштина: Филозофски факултет, 265–277.
- Радић Бојанић 2012: Biljana Radić Bojanić, Uloga maternjeg jezika u razumevanju metaforičkog vokabulara engleskog jezika kao stranog, u B. Dimitrijević (ur.), *Filologija i univerzitet: tematski zbornik radova*, Niš: Filozofski fakultet, 707–718.
- Радић Бојанић 2013: Biljana Radić Bojanić, Internalization and Production of Metaphorical Expressions with EFL Students, *Romanian Journal of English Studies* 10 (1), Timișoara: University of Timișoara, 135–144.

- Радић Бојанић 2013: Biljana Radić Bojanić, Prevođenje kao strategija za učenje metaforičkog vokabulara u nastavi engleskog jezika, u: I. Živančević Sekeruš (ur.), *Zbornik radova sa šestog međunarodnog interdisciplinarnog simpozijuma Susret Kultura*, knjiga II, Novi Sad: Filozofski fakultet, 751–760.
- Тодоровић 2017: Светлана Тодоровић, Употреба појмовне метафоре у усвајању новинске лексике у настави енглеског језика, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности*, зборник радова VIII/Књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 171–183.
- Тривић 2017: Анета Тривић, Телесне метафоре с временским значењем у српском и шпанском језику, у Б. Мишић Илић, В. Лопичић (ур.), *Језик, књижевност, време: Језичка истраживања*, Ниш: Филозофски факултет, 229–241.
- Штрбац 2018: Гордана Штрбац, *Фразеологија о човеку и човек о фразеологији*, Нови Сад: Филозофски факултет.

CONCEPTUAL METAPHOR AND VOCABULARY TEACHING: REVIEW OF EXISTING RESEARCH

Summary

Starting from the premise that metaphor is deeply rooted in the human conceptual system, an abundance of research has been conducted on the theory of conceptual metaphor itself. The process of analyzing diverse source and target domains has in turn led some of the researchers to question its contribution to the teaching process. Hence, in this paper we seek to present the way in which the current research has applied the tenets of conceptual metaphor. The aim of the paper is to collect as much research as possible and indicate the significance of incorporating conceptual metaphor into future teaching practice. Given that most of the recently published research papers stress its contribution to vocabulary acquisition, we have decided to confine our attention to the relationship between conceptual metaphor and vocabulary teaching. The results confirm that long-term exposure to metaphorical input improves not only students' vocabulary retention but also fosters discovery learning and enhances general linguistic production thus supporting the hypothesis that conceptual metaphor should become an integral part of foreign language teaching process.

Keywords: conceptual metaphor, foreign language teaching, vocabulary, figurative thinking, inductive approach

Tamara Janevska